

ІМПЕРСЬКЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: СТОЛІТТЯ XXI

Під таким заголовком 20 березня 2014 року відбулась теоретична конференція викладачів, аспірантів та студентів магістратури кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У доповіді доц. **Донченко О.П.** «Поняття імперського праворозуміння» зроблено висновок, що імперське праворозуміння – це позитивне (етатистське) праворозуміння, де право є вираженням волі не просто держави, а «наддержави» (імперії), яка реалізувала чи намагається реалізувати свою волю до могутності. Саме воля до могутності розкриває генетичну, фундаментальну природу будь-якої імперії. При цьому право створюється державою, або хоча б, опосередковується державою для того, щоб отримати свої правові властивості й стати власне правом. Логічним наслідком імперського праворозуміння є культ держави, право ж є «відірваним», «відчуженим» від людини як особистості, як громадянина та інтерпретується як сила, що діє по аналогії з силою природи. Імперське праворозуміння передбачає не силу права – а право сили.

«Особливості сучасного російського імперського праворозуміння» - тема доповіді доц. **Карвацької С.Б.** Популярність ідеї імперського реваншу в Росії, - відзначено доповідачем, - пов'язана з черговим крахом російського демократичного проекту. Ідеї громадянського суспільства, демократії, правової держави більшість росіян не збуджують і не мобілізують. Не мобілізують вони і більшість російських еліт. Адже йдеться про цінності, що не мають власного історичного і національного підґрунтя у цій державі, тому вони сприймаються як щось чуже, імпортоване, підкинуте Заходом. Імперська ідея, ідея російської винятковості, особливого російського «права» визначати місце інших у цьому світі, комплекс національної непогрішності належать до найдавніших колективно-підсвідомих стереотипів, що активно використовуються російськими політичними елітами. Є ще один, дуже суттєвий чинник розчарування росіян у європейських цінностях, насамперед, демократії. Мільйони людей у Росії пов'язують з демократією втрату територій, які вони вважали своїми, необхідність відмови від свого особливого статусу панівного народу, втрату багатьох ілюзій та імперських амбіцій. Свобода без панування над

іншими виявилась знеціненою для широкого російського загалу. Ідеал демократичного, цивілізованого європейського суспільства продемонстрував неконкурентоспроможність у російському суспільстві порівняно з ідеалом регенерації імперії, підкорення іноземців, «собіранія земель». Усі ці настрої сконцентрувалися, за старим російським архетипом, в одній особі, сильній людині, вожді, «залізній руці».

Імперська ідея, - зроблено акцент у доповіді, - стає основою національної єдності. А ця ідея передбачає реставрацію московоцентричної надпотуги і повернення в тій чи іншій формі тотального контролю над територіями сусідів. Ці процеси, що відбуваються у нинішній Російській Федерації, не віщують нічого доброго всім її сусідам, але передовсім – Україні, бо масова і елітарна свідомість Росії не визнає легітимності існування не лише української держави, а навіть українців як етносу. Незалежна українська держава є своєрідним «скандалом» для російської громадської думки, як елітарної, так і масової. Якщо «онтологічність» вірмен, естонців чи молдован російською свідомістю ще визнається, то «онтологічність» українців негайно заперечується як щось штучне, віртуальне, вигадане. Для переважної більшості росіян існування України як держави є нонсенс, порушення нормального світового порядку. Тому немає жодних підстав очікувати, що дії нинішньої влади в Москві щодо України не будуть підтримані тим, що в Росії називається «громадською думкою». Нині йдеться про високий рівень мобілізованості російського соціуму на заперечення (аж до фізичного) Української держави з усіма її реальними та можливими ідейними, культурними, ментальними проявами.

Росія, констатовано в доповіді, повертається до свого минулого, демонструючи принципову нездатність до європейських форм демократичного життя, продукуючи натомість звичні для неї євразійські політичні конструкції, таких собі «кентаврів» на зразок «керованої демократії», що тотожна «авторитарній демократії». Росію було поставлено перед вибором: демократія чи збереження (а можливо і збільшення) імперії. Відповідь російської нації та її політичних, бізнесових і культурних еліт уже відома.

Проф. **Никифорак М.В.** зробив доповідь на тему «Російська федерація як імперія».

Звернена увага, що при всій заїждженості терміну «імперія», дати його точне сучасне енциклопедичне визначення не так вже й просто (визначення з «Української юридичної енциклопедії» (с. 666) відверто застаріле). Перш за все до сучасних сутнісних ознак імперії не зовсім належать авторитарність і агресивність. Національна держава може бути такою ж. По-друге, сьогодні живає себе кліше дискурсу «імперії як метрополії і колонії». Імперія сьогодні - це устрій державного простору, зверхуніфікований, зверхцентралізований і зверхмоноцентричний (в Росії цими моноцентрами є В. Путін і єдине повноцінне сучасне місто – Москва). Головна проблема Російської імперії – не тільки силове утримання (і захоплення) територій, а й реалізація продуктивних можливостей свого державного простору. З цієї точки зору імперська Російська федерація є погіршеним варіантом імперської радянської федерації. Вже в силу цього РФ не мине доля інших імперій. Імперія В. Путіна впаде разом (одночасно) з ним.

Жваву дискусію викликала доповідь доц. **Савчука В.С.** «Імперія – право сили». Доповідач послідовно зупинився на чотирьох проблемах: «сила і право», «рефлексія і право», «вина влади» і «право імперії». Основні висновки автора з кожної розглядуваної проблеми наступні:

1. У сучасному світі багато людей, які прагнуть виправити, змінити його не в силу таланту реформатора, а в силу загостреного розуміння (відсутності почуття вини).

2. Право вже не сила? (Останні події в Україні доводять це?).

3. Право імперії – це вина. Вина перед людьми. Вина перед історією. Вина, яку слід ще усвідомити, переосмислити, і яка, безумовно, потягне за собою відповідальність. Це вирок для самої імперії.

4. Недостатньо точна визначеність нашого (українського) ставлення до імперського праворозуміння, зокрема страх перед війною як шлях, спосіб нашої моральної ідентифікації як українців, нації та етносу.

«Імперське правове мислення» - тема доповіді доц. **Гураленко Н.А.** Імперське правове мислення визначається як одностороннє. Це мислення, яке осягає дійсність з позиції абсолютних, некритичних або слабкокритичних позицій.

Серед основних ознак імперського мислення можна виділити наступні:

1. Імперське мислення репрезентує суспільство, державу з позиції інтересів влади.

2. Імперське мислення обґрунтовує суспільне життя через єдину ідеологію, принцип панування влади вождя, монополію на інформацію, централізоване господарство. У такому мисленні можна спостерігати активність заради інтересів влади та нейтральне відношення (у кращому випадку) до долі соціальних груп, народів та громадських рухів.

3. Імперське мислення сприймає суспільство і людство через фальшиві самооцінки, утопічні цілі, репресивні ідеології, особистісний вождизм.

4. Імперське мислення витребуване, як правило, на ґрунті політичної боротьби, маргінальних ситуацій, державних репрезентацій, економічної кризи.

Доц. **Максимюк О.Д.** підготував співдоповідь «Нав'язане імперське правове мислення». На його думку, можна вести мову про імперське мислення без прив'язки до правового. Імперське мислення є егоцентримним, в результаті чого формується та розвивається нігілізм. Формула «кулак – моя поліція, закон – моє бажання» глибоко коренилась і корениться в думках коронованих і некоронованих імператорів. Звідси нігілізм до права, про який відомий правознавець Б. Кистяківський у статті «На захист права: інтелігенція і правосвідомість» писав, що російська інтелігенція ніколи не поважала право, ніколи не бачила в ньому цінності. Із усіх культурних цінностей право знаходилось у неї в найбільшому утиску. За таких умов у неї не могла скластись і міцна правосвідомість, навпаки, вона знаходилась на дуже низькому рівні. І сьогодні російська правосвідомість підпорядкована (майже абсолютно) імперській ідеології.

Повідомлення доц. **Бунчук О.Б.** «Імперська ідеологія в російській державно-правовій думці» було присвячено аналізу різних підходів до інтерпретації імперської ідеології, основних етапів розвитку російської імперської ідеології, особливо сучасного.

Сучасні російські науковці розглядають імперську ідею як універсальний спосіб багатонаціонального єднання. До неї додаються традиційні російські правові і державотворчі цінності, такі, як самодержавство, соборність, общинність, духовність, всезагальна справедливість та всезагальне служіння ідеї держави. В сучасних умовах російська імперська ідея протиставляється «раціоналізму, прагматизму, утилітаризму, гедонізму та егоїзму, помноженим на зовнішньополітичний макіавеллізм і подвійні стандарти Західної Європи та США». Ідеологічна система сучасної Росії, на думку її замовників і творців повинна вряту-

вати державу від соціального вибуху, поступового занепаду російської нації та розпаду Росії на маніпульовані сегменти. Російський дослідник С. Міхєєв зауважує, що «імперська ідея – це свого роду паливо для підтримки державної цілісності».

Значний інтерес викликала доповідь доц. **Місевича С.В.** «Церковний вимір імперської правосвідомості в Росії». На думку доповідача, релігійні концепції, конфесійні уявлення є невід'ємними елементами імперської свідомості. Для імперської правової свідомості взагалі та для імперської церковної правової свідомості зокрема визначальними є наступні ідеї:

1. Ідея «influence legitime» - про «невід'ємне право» імперії, виходячи з власного уявлення про безпеку, здійснювати випереджувальні, превентивні завоювання, зумовлені не потребами економіки чи нестачею землі, а ідеєю безпеки держави на далеких її підступах.

2. Ідея «права першого зайняття», «споконвічності», призначена для обґрунтування завоювання нових земель. Ця ідея полягає у тому, що землі, на яких жила, чи могла колись жити титульна нація імперії або споріднені з нею народи, проголошується «споконвічною територією» імперії і підлягає «поверненню», приєднанню до імперії.

3. Ідея про «вищість» титульної нації. Відповідно до цієї ідеї інші народи сприймаються в різній мірі нижчими за титульну націю даної імперії. Відповідно до цього вони не мають права на існування у вигляді окремої суверенної держави і мусять бути керовані імперією.

4. Ідея незворотності входження в імперію. Якщо якийсь народ, добровільно чи не зовсім добровільно, став частиною імперії, то в імперській свідомості він втрачає усяке право на вихід з цієї імперії.

5. Ідея «відвічного ворога». Цей стереотип імперської свідомості дуже стійкий за своєю сутністю, але досить мінливий за формою, яка залежить від актуальної кон'юнктури - «відвічний ворог» існує завжди, але у різні часи він різний.

Носієм імперської церковної свідомості є імперська Церква. Її можна спробувати визначити як помісну Церкву, що у своїй суспільній діяльності працює на благо держави, яка є імперією, і лобіює її інтереси. Державний, юридично закріплений статус для імперської Церкви не є обов'язковою умовою. Імперський характер по-

місної Церкви розкривається не у юридичній площині, а в ідеологічній спрямованості. Також характерною для імперської помісної Церкви є спрямованість на зовнішню експансію держави, в якій перебуває дана помісна Церква.

Імперія базується на протилежних до християнських принципах. Якщо у християнстві яскраво виражена цінність кожної окремої особистості, то для імперії все навпаки. Імперство – це примат держави над особистістю. Імперія – все, людина – ніщо. Для імперії важливі лише заслуги людини перед державою, а не вона сама. Людина повинна зректися всього, стати солдатом імперії і прагнути лише до одного – служити їй, отримуючи як нагороду можливість служити їй далі вже на більш високому посту.

Про «Російський імперський рух» йшлося у повідомленні к.ю.н. **Васильчук В.О.** Російський імперський рух визначений як російська православна національно-патріотична і монархічна організація, яка за своєю ідеологічною основою та політичною програмою є однією з багатьох російських націоналістичних організацій, серед яких: Національно-демократична партія, Російське монархічне братство, Собор російського народу, Російський громадський рух, Національний російських визвольний рух НАРОД, Народний собор, Російський націонал-патріотичний рух та інші.

У повідомленні аспіранта **Грекул Ковалик Т.А.** «Імперська природа зовнішньої політики Російської Федерації» підкреслено, що Росія бачить себе островом стабільності у «все більш непередбачуваному світі», а головним пріоритетом своєї зовнішньої політики вважає пострадянський простір. У проекті «Концепції зовнішньої політики РФ», розробленому Міністерством закордонних справ Росії за вказівкою президента В. Путіна абсолютним пріоритетом зовнішньої політики Росії названа інтеграція на пострадянському просторі.

Аналітики вважають, що Росія стала заручницею провального геополітичного та психополітичного проекту, який обійдеться Москві дуже дорого. Особливо це стосується анексії Криму. Імперський сценарій щодо Криму, мабуть, готувався роками. Однак, правильніше було б сказати, що Крим став приводом, а не причиною. І якби його не існувало, знайшовся б інший катализатор конфлікту.

Стаття надійшла до редколегії 4 березня 2014 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" науковим редактором П.С.Пацурківським.